

ВИДАТКИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ

ЗАХІДНА Оксана Романівна

кандидатка економічних наук, доцентка,

доцентка кафедри фінансового менеджменту

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4964-3472>

ЩЕКОДІНА Анастасія Олександрівна

здобувачка освітнього рівня «бакалавр»

Львівського національного університету імені Івана Франка

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7957-9963>

ЗАХІДНИЙ Роман Вікторович

здобувач ступеня доктора філософії відділу регіональної фінансової політики

ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6204-3215>

Анотація. У статті досліджено видатки державного бюджету України в умовах сучасних викликів, включаючи економічну кризу, військову агресію та інфляційні процеси, які значно вплинули на економічну ситуацію в країні. Розглянуто функціональну й економічну класифікації видатків, зокрема їх розподіл між різними секторами. Показано, що видатки відіграють ключову роль у забезпеченні соціально-економічного розвитку, зміцненні обороноздатності країни, підтриманні громадського порядку, безпеки й ефективної діяльності державних інституцій. Досліджено динаміку видатків державного бюджету за період з 2020 по 2024 роки, яка демонструє суттєве зростання обсягів витрат у всіх ключових напрямках.

Ключові слова: державний бюджет, видатки, класифікація видатків, державні програми, воєнний стан.

Постановка проблеми. Дослідження видатків державного бюджету України зумовлено складними сучасними умовами, що поєднують внутрішні економічні виклики та зовнішні загрози, зокрема військову агресію. Видатки бюджету є основою фінансування соціально-економічного розвитку країни та забезпечення її обороноздатності, що стало актуальним в умовах війни. Існуючі проблеми в напрямку дослідження, пов'язані з нерівномірністю та незбалансованістю бюджетних витрат на різні галузі, що впливають на ефективність використання державних ресурсів. Таким чином, відчутне зростання витрат на оборону та безпеку виступає за переваги держави у забезпеченні стабільності, але водночас зростання видатків на обслуговування боргу й соціальний захист вимагає ретельнішого планування та моніторингу фінансової політики. Ці проблеми мають безпосередній зв'язок із завданнями, що стоять перед науковими дослідженнями у сфері державних фінансів,

зокрема в аналізі оптимального розподілу ресурсів, забезпечення ефективної фінансової підтримки ключових економік та зміцнення фінансової стабільності країни в умовах військових дій та посткризового відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження видатків державного бюджету України є важливою темою в економічній науці, і цим питанням займаються багато українських науковців таких як С. Біла, З. Варналій, В. Дем'янишин, Я. Жаліло, О. Західна, І. Запатрина, А. Єпіфанов, О. Кириленко, І. Лютий, В. Малишко, В. Опарін, К. Павлюк, Д. Полозенко, О. Романенко, В. Федосов, І. Чугунов та інші. Однак, потребують подальшого дослідження питання структури видатків державного бюджету України на оборону, окремі аспекти ефективного використання бюджетного механізму в умовах війни.

Метою статті є дослідження видатків державного бюджету України в умовах сучасних соціально-економічних та політичних викликів, зумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Оцінити структурні зміни у витратах бюджету та їх вплив на різні сфери суспільного життя.

Виклад основних результатів. Державний бюджет є основним інструментом реалізації державної політики, а його видатки відображають пріоритети розвитку країни. В умовах війни та економічної нестабільності, Україна стикається з необхідністю перегляду та оптимізації бюджетних видатків для забезпечення обороноздатності, соціального захисту населення та відновлення економіки.

В умовах сучасних викликів та невизначеності, спричинених як внутрішніми економічними проблемами, так і зовнішніми чинниками, видатки державного бюджету України стали надзвичайно важливими для забезпечення стабільності та розвитку країни.

Видатки бюджету гарантують втілення багатьох планів соціально-економічного й культурного розквіту держави, впливають на зростання прибутків та якість життя людей, сприяють реалізації загальної економічної політики країни.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, під видатками державного бюджету слід розуміти кошти, що спрямовуються на здійснення програм та заходів, передбачених законом про державний бюджет на відповідний бюджетний період, за винятком коштів на погашення основної суми боргу та повернення надміру сплачених до бюджету сум [1].

До ключових ознак видатків бюджету відносять:

- формування позитивного інвестиційного клімату;
- забезпечення каталізатора економічного й суспільного прогресу держави;
- розв'язання питань у соціальній галузі та надання можливості поступового поліпшення соціальних норм;
- підготовка доходної частини бюджету;
- раціональне використання фінансових коштів;
- захист інтересів підприємців у вітчизняній економіці.

За бюджетною класифікацією видатки державного бюджету групують таким чином (рис. 1):

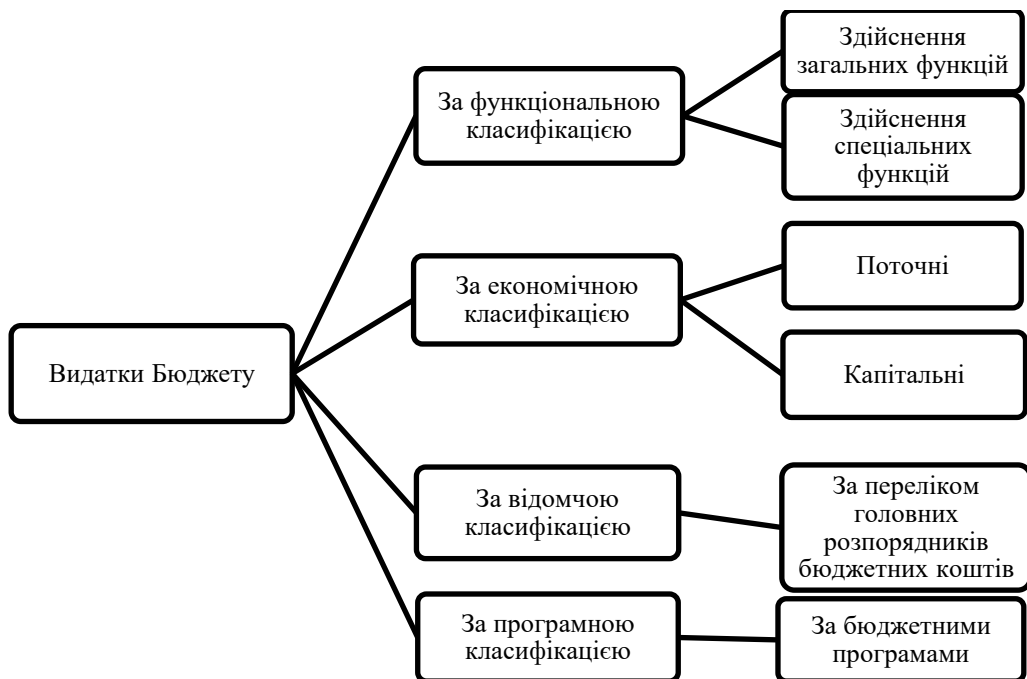

Рис. 1. Бюджетна класифікація видатків державного бюджету

Джерело: складено на основі [1]

За допомогою видатків бюджетів держава має можливість впливати на економічні та соціальні процеси в країні (рис. 2):

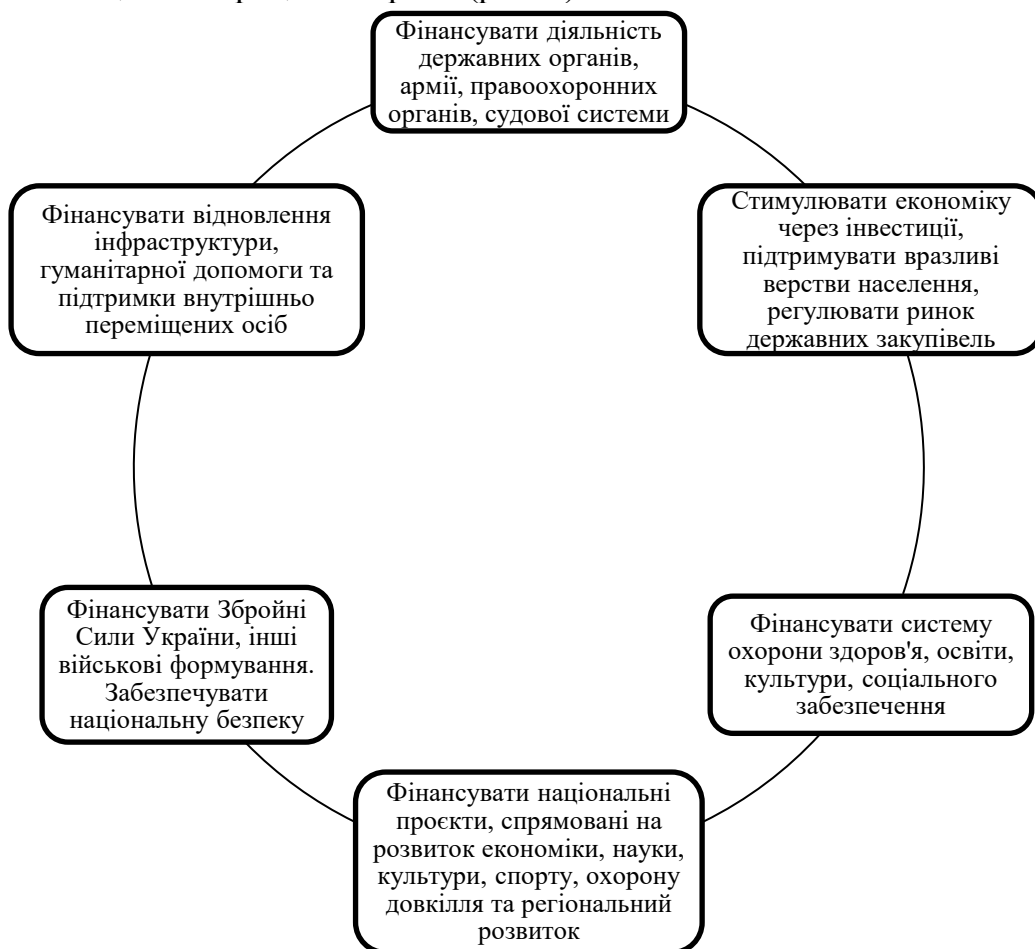

Рис. 2. Пріоритетні напрямки фінансування з Державного бюджету України

Джерело: складено на основі [2]

Питання видатків Державного бюджету України тісно переплітається з питанням його надходжень. Після повномасштабного вторгнення на територію України, захоплення частини земель, знищення підприємств критичної та соціальної інфраструктури, руйнування житла громадян, з'явилися диспропорції у формуванні дохідної частини бюджету. Масова міграція людей за кордон збільшила протиріччя в структурі та використанні робочої сили, а велика кількість внутрішньо переміщених осіб посилила соціальну напругу у суспільстві та спричинила потребу в додаткових бюджетних витратах на їх підтримку. В цей час суттєво зменшилися податкові та експортні надходження до бюджету.

В умовах диспропорцій між надходженнями та витратами Уряд вимушений був переглядати видатки з позицій їхньої оптимізації. Така політика є виправданою та відповідає національним потребам. Якщо в 2022 р. вона мала дещо хаотичний характер і була зумовлена окупацією значної території, руйнацією економічної системи та різким скороченням надходжень до бюджету, то на сьогодні помітні ознаки стабілізації.

Збільшення соціальних виплат, покращення фінансового стану громадян не є реальним через дефіцит бюджету та неспроможність економіки й бізнесу наповнити його необхідними надходженнями. Отже, оптимізація видатків бюджету, спрямована на фінансування пріоритетних напрямів, що гарантують перемогу України, має ключове значення на теперішній час.

Відсутність єдиної державної бюджетної стратегії проявляється у розбіжності показників видатків бюджету на громадський порядок, безпеку й економічну діяльність. Це вказує на те, що кожен уряд, замість загальнодержавної політики, відстоював окремі інтереси. Особливо неоднозначною виглядає після анексії Криму та гібридної війни на сході України реалізація державної цільової економічної програми розвитку автомобільних шляхів загального користування державного значення, а також масштабне будівництво якісної інфраструктури України в 2022 році. З одного боку, необхідність втілення таких проєктів, які поліпшили б якість інфраструктури, автодоріг, дозволили отримати нові соціальні об'єкти. Але ці видатки здійснювалися в період постійних загроз з боку агресора, а така ситуація вимагала пріоритету обсягів видатків на укріплення оборони, технічне переозброєння та інші аспекти, які забезпечили б належний рівень боєздатності Збройних сил України.

Окремим викликом для України стала пандемія, яка спричинила збільшення витрат на охорону здоров'я та ліквідацію наслідків коронавірусу. Водночас потрібно брати до уваги і ті диспропорції, що виникли в економіці в результаті обмежень, які запроваджувалися як необхідні заходи у боротьбі з пандемією. Негативні економічні тенденції в Україні призвели до зменшення грошових доходів населення, обмежень у комунікаціях та можливості реалізувати свій фаховий потенціал. Все це стало викликом для кожної держави та визначило потребу у додатковому фінансуванні соціального забезпечення окремих категорій. Уряд був змушений піти на ці витрати, аби забезпечити заходи боротьби з пандемією та підтримати належний рівень добробуту громадян.

Аналіз видатків державного бюджету є важливим етапом у дослідженні ефективності фінансової політики країни. Витрати поділяються на різні категорії з огляду на функціональну та економічну класифікації, що дає змогу розподіляти кошти на забезпечення як загальних функцій держави, так і спеціальних напрямків, які мають стратегічне значення для розвитку країни. Видатки державного бюджету

України за функціональною класифікацією представлено (табл. 1.)

Таблиця 1

Видатки державного бюджету України за 2020-2024 роки, млн. грн.

	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Загальнодержавні функції	163849,4	206643,1	201999,1	296139,1	374306,6
Оборона	120374,1	127527,3	1142872,4	2097620,5	2304475,1
Громадський порядок, безпека, судова влада	157672,5	174409,6	443323,2	574614,6	692658,7
Економічна діяльність	168889	180989,9	95368,4	134307,6	163133,8
Охорона навколишнього середовища	6636,8	8200,2	4714,1	5202,5	9515,1
Житлово-комунальне господарство	88,5	164,1	528,6	8369,4	7540,5
Охорона здоров'я	124925,3	170505,2	184267,8	179258,2	201445,4
Духовний та фізичний розвиток	9826,4	15970,3	11051,3	11817,7	16202,7
Освіта	52857,3	63837,1	58508,1	60452,2	64738
Соціальний захист та соціальне забезпечення	322720,3	339278,9	425987	469251,2	464734,4
Міжбюджетні трансферти	160177,1	202733,3	136803,3	177385,2	187932,4
Всього	1288016,7	1490258,9	2705423,3	4014418,1	4486682,7

Джерело: складено на основі [7]

З таблиці 1 видно, що загальний обсяг видатків державного бюджету України за функціональною класифікацією значно зростає. Якщо у 2020 році це було 1288016,7 млн. грн., то в 2024 році видатки досягли 4486682,7 млн. грн., що вказує на істотне зростання витрат держави.

Видатки на загальнодержавні функції демонструють зростання протягом 2020-2024 років. Особливо різке зростання відбулося у 2023 році, що свідчить про посилення ролі державного управління та потребу у збільшеному фінансуванні для забезпечення ефективної роботи державних інституцій в умовах кризових ситуацій та реформ.

Видатки на оборону зросли з 120374,1 млн. грн. у 2020 році до 2304475,1 млн. грн. у 2024 році, це в 19 разів більше, що вказує на стратегічну пріоритетність безпеки через військову агресію, модернізацію армії, підвищення соціального забезпечення військовослужбовців, розвиток оборонної промисловості та підготовку кадрів для ефективної оборони держави.

Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу різко зростають, що вказує на зусилля держави в забезпеченні правопорядку та внутрішньої безпеки. Видатки на економічну діяльність, виходячи з аналізованих даних, вказують на коливання в пріоритетах економічного розвитку, можливо, через макроекономічні умови чи необхідність збалансування бюджету.

Видатки на охорону навколишнього середовища залишаються порівняно невеликими. Незначне зростання з 6636,8 млн. грн. у 2020 році до 9515,1 млн. грн. у 2024 році свідчить про поступове збільшення уваги до екологічних питань, але вони

не є головним пріоритетом на фоні інших витрат.

Зростання витатків на житлово-комунальне господарство зумовлене необхідністю відновлення зруйнованої інфраструктури та забезпечення житлом переселенців та відновленням комунальних послуг і підтримкою регіонів, що приймають внутрішньо переміщених осіб.

Фінансування охорони здоров'я в Україні демонструє тенденцію до збільшення: якщо у 2020 році воно становило 12425,39 млн. грн, то у 2024 році досягло 201445,4 млн. грн. Це може бути наслідком збільшення потреб у медичній допомозі, зокрема у зв'язку з пандемією та іншими факторами.

Попри відносно невеликі обсяги фінансування, видатки на духовний та фізичний розвиток та освіту неухильно зростають з року в рік, що підкреслює послідовне збільшення державних інвестицій у ці важливі сфери.

Однією з найбільших статей бюджетних витрат є соціальний захист та забезпечення. У період з 2020 по 2024 роки обсяг фінансування цієї сфери збільшився на 40%, досягнувши 464734,4 млн грн. Таке зростання свідчить про посилення уваги держави до потреб найбільш незахищених громадян.

Протягом останніх років спостерігається тенденція до росту міжбюджетних трансфертів. Збільшення з 160177,1 млн грн до 187932,4 млн грн вказує на поживлення міжрегіональних фінансових відносин у структурі державного бюджету.

Отже, видатки державного бюджету України демонструють стрімке зростання в усіх ключових напрямках, що свідчить про складну соціально-економічну ситуацію та необхідність активної фінансової підтримки з боку держави.

Аналізуючи видатки державного бюджету також слід звернути увагу на розподіл за економічною класифікацією (табл. 2).

Таблиця 2

Видатки державного бюджету України за 2020 – 2024 роки, млн. грн.

	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік	2024 рік
Поточні видатки	1193194,8	1356168,4	2617051,5	3805886,8	4181427,2
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	240542,3	262777,3	994440,2	1235138,7	1302738,4
Використання товарів та послуг	301690,1	382503,2	750645,6	1549952,1	1373066
Обслуговування боргових зобов'язань	120693,4	153051,8	159722,5	252166,4	303037,9
Поточні трансферти	201281,9	195338,4	188543,4	213848,7	595075
Соціальне забезпечення	322472	343498,1	509480,9	534145,3	579244,2
Інші поточні видатки	6515,2	18999,6	14218,8	20635,7	28265,8
Капітальні видатки	94821,9	134090,5	88371,8	208531,4	305255,5
Придбання основного капіталу	25826,9	32018,6	57776,4	103879,4	178191,5
Капітальні трансферти	68995	102071,9	30595,4	104652	127064

Джерело: складено на основі [7]

За даними таблиці 2 поточні видатки зросли з 1193194,8 млн. грн. у 2020 році до 4181427,2 млн. грн. у 2024 році, що в 3,5 рази більше. Це пов'язано з впливом воєнних дій, що призвели до збільшення витрат на соціальне забезпечення, оплату праці та

використання товарів і послуг.

Демонструють зростання, особливо з 2022 року, видатки на оплату праці з нарахуваннями. Це явище обумовлене кількома факторами: підвищенням мінімальної заробітної плати, збільшенням кількості працівників у державному секторі, інфляцією, а також додатковими виплатами через війну.

Видатки на використання товарів та послуг суттєво зросли з 301690,1 млн. грн. у 2020 році до 1549952,1 млн. грн. у 2023 році, що вимагало великих закупівель товарів, зокрема, медичних та оборонних. Однак, видатки знизились у 2024 році до 1373066 млн. грн., свідчить про часткову стабілізацію ситуації, завершення великих закупівель, оптимізацію бюджетних витрат або переходу до менш інтенсивного використання цих ресурсів.

Фінансування на обслуговування боргів теж демонструє тенденцію до зростання, що вказує на збільшення державного боргу, який вимагає більших коштів для його обслуговування.

Помітне зростання відбулося й у видатках на поточні трансферти, що піднялися з 201281,9 млн. грн. у 2020 році до 595075 млн. грн. у 2024 році, що вказує на зростання соціальних програм та підтримку населення.

Підвищення соціальних стандартів, зокрема пенсійних та соціальних виплат, а також розширення державних програм призвели до зростання витрат на соціальне забезпечення.

Зростання інших поточних видатків обумовлене збільшенням фінансування на підтримку різних державних програм, інфраструктурних проєктів, а також зростанням адміністративних та операційних витрат.

Однак, бачимо скорочення капітальних видатків, якщо у 2020 році вони становили 94821,9 млн. грн., то вже у 2022 році 88371,8 млн. грн. Впродовж наступних років почалося поступове відновлення, обумовлено зростанням інвестицій у розвиток інфраструктури, реконструкцію та нові капітальні об'єкти.

Збільшення інвестицій у капітальні активи позитивно вплинуло на зростання видатків на придбання основного капіталу, якщо у 2020 році вони становили 25826,9 млн. грн., тоді як у 2024 році вже 178191,5 млн. грн.

Поступове зростання бачимо і у капітальних трансфертах: з 68995 млн. грн. у 2020 році до 127064 млн. грн. у 2024 році, це відображає збільшення коштів, які держава передає на капітальні потреби.

В умовах війни питання оптимізації державних видатків набуває особливого значення, адже країна стикається з величезними викликами в економічній сфері. Спрямування ресурсів на оборону та підтримку соціально незахищених верств населення потребує зважених і ефективних рішень.

Насамперед, під час війни важливо, щоб кожна гривня з державного бюджету використовувалася максимально ефективно. Всі не першочергові витрати мають бути тимчасово переглянуті, а ресурси спрямовані на критичні сфери: забезпечення армії, відновлення зруйнованої інфраструктури, підтримку внутрішньо переміщених осіб та соціальну допомогу тим, хто втратив житло або засоби для існування.

Пріоритетом стає забезпечення оборонних потреб, які включають закупівлю сучасної техніки, військового спорядження та медичного обладнання. Водночас важливо мінімізувати ризики корупції та неефективного використання ресурсів, впроваджуючи жорсткий контроль за державними закупівлями та прозорість витрат.

Держава також має переорієнтувати свою економічну стратегію на підтримку найбільш постраждалих секторів економіки. Оптимізація видатків може передбачати

запровадження програм підтримки для малого та середнього бізнесу, які дозволять зберегти робочі місця й водночас забезпечать надходження податків до бюджету.

Забезпечення населення базовими соціальними послугами — охороною здоров'я, освітою, соціальною допомогою — також має бути адаптоване до нових реалій. У період війни надзвичайно важливо знайти баланс між підтримкою людей і стабілізацією економіки, що потребує перегляду існуючих програм і впровадження більш адресних механізмів допомоги.

Водночас країна повинна працювати над залученням міжнародної допомоги та грантів, які допоможуть знизити навантаження на бюджет і забезпечити необхідні ресурси для відновлення економіки. Міжнародна фінансова підтримка може стати вагомим джерелом для покриття дефіциту бюджету, особливо якщо ці кошти спрямовувати на відбудову інфраструктури та стратегічних галузей.

У цих важких умовах оптимізація видатків стає не лише інструментом виживання держави, але й важливим кроком до економічної стійкості та майбутнього відновлення.

Висновки. Видатки державного бюджету України в сучасних умовах значно змінилися через вплив внутрішніх та зовнішніх факторів. Основними напрямками видатків стали оборона, соціальне забезпечення та міжбюджетні трансферти, що є критично важливими для забезпечення стабільності країни в умовах надзвичайних ситуацій. Водночас зростання видатків на обслуговування боргів та соціальну підтримку вимагає більш ретельного планування та моніторингу державної фінансової політики для збереження макроекономічної стабільності.

Збільшення видатків на оборону є обґрунтованим та стратегічно важливим у зв'язку з агресією проти України, що вимагає посиленої уваги до військової спроможності країни, модернізації армії та соціального захисту військовослужбовців. Соціальні витрати зросли через необхідність підтримки постраждалих від війни, а також людей, що стали внутрішньо переміщеними особами. Незважаючи на дефіцит бюджету, Україна продовжує інвестувати в інфраструктурні проекти та економічний розвиток, що є важливим для відновлення країни у довгостроковій перспективі.

Пріоритетом є прозорість та ефективність використання бюджетних коштів, особливо в умовах кризових ситуацій. Оптимізація бюджетних витрат на критичні сфери, зокрема оборону та соціальний захист, є необхідною для забезпечення стійкості країни. Проте, не менш важливою є орієнтація на довгострокові інвестиції, які сприятимуть економічному зростанню та відновленню після війни. Створення ефективної фінансової стратегії, що поєднує короткострокові заходи із забезпечення нагальних потреб з інвестиціями у розвиток, є важливим завданням для України в сучасних умовах.

Список використаної літератури

1. Міністерство фінансів України. Видатки бюджету. URL: <https://mof.gov.ua/uk/financing-of-budget-expenditures>
2. Децентралізація. Особливості бюджетного процесу в умовах воєнного стану. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14654>
3. Радіонов Ю. Д. Державні фінанси у воєнний та поствоєнний періоди / Ю. Д. Радіонов // Фінанси України. – 2022. - № 10. - С. 44-56.
4. Богдан Т. Воєнні фінанси: що повинна робити держава? 2022. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/523270_voienni_finansi_shcho_povinna_robiti.html
5. Луніна І. О. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків

воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2022. № 8, С. 7–26.

6. Буй, Т. Г., & Прімерова, О. К. (2023). Бюджетна система України: вплив війни та виклики повоєнної відбудови. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*, 8(1), 17–24.

7. Видатки державного бюджету України. Мінфін. 2020–2024. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/>

8. Михайлов Д.В. В Україні розширили перелік пріоритетних видатків з бюджету. 2023. URL: <https://susilne.media/415068-vukraini-rozsirili-perelik-prioritetnih-vidatkiv-z-budzetu/>

9. Західна, О., Круглякова, В., & Стрільчук, О. (2023). Державний бюджет як ключовий механізм для реалізації соціально-економічного розвитку. *Молодий вчений*, 10 (122), 200-204. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-10-122-39>